

ARME MEDIEVALE – ABORDARE LEXICO-SEMANTICĂ *Medieval Battle Weapons – A Lexical-Semantic Approach*

Roxana VIERU, Teaching Assistant,
“Al. I. Cuza” University of Iași

Abstract: In this communication we shall present the entire inventory of battle weapons that were used during Middle Ages in Romanian territories, then we shall make a description of the “referents” and the terms used to designate them. We shall point out the etymology of the lexemes we are interested in and the consequences deriving from it (the pathway through which they entered the Romanian countries and the possible period in which they were adopted by Romanian armies), also the differences between the weapons used here and the ones used in other parts of Europe (if it is possible, we shall see what happened in the entire world) (if such differences exist, then we shall observe the impact on translations).

Keywords: weapon, medieval, semantics, etymology, first attestation.

Preliminarii

Epocile istorice nu se delimitează unele de altele în mod tranșant. Ordinea lucrurilor nu se schimbă deodată, prefacerile la nivel social, economic, cultural etc. nu sunt atât de spectaculoase după un prag stabilit de specialiști (doar orientativ). Granițele nu sunt fixe, evenimentele desfășurate într-o epocă își urmează cursul un timp și în epoca următoare, diminuat, până se sting.

Evul Mediu este o perioadă destul de întinsă din istoria cunoscută a omenirii, asupra căreia nu există un consens (între specialiști) cu privire la granițele cronologice. Se admite, însă, în termeni largi, că limita inferioară este descrisă de căderea Imperiului Roman de Apus (anul 476), iar cea superioară de căderea Constantinopolului (anul 1453). Cum societatea românească nu s-a aliniat la standardele Europei de vest, se poate împinge limita superioară (nu e o barieră de netrecut), pentru acest spațiu, până la finele secolului al XV-lea. Astfel poziționându-ne pe o axă temporală, voi raporta analiza asupra armelor (cu limitarea pe care am impus-o) la datele menționate.

Inventarul termenilor românești care denumesc arme folosite în Evul Mediu

1. **Arbaleta** este o armă confecționată dintr-un arc metalic fixat pe un pat de lemn care lansează săgeți sau proiectile cu ajutorul unui resort. Este prevăzută cu un șanț în care se poziționează săgeata, astfel că precizia acestei arme este mai mare decât a arcului și, în ciuda faptului că săgețile sunt mai scurte, efectul lor e mai distrugător pentru că sunt mai grele, cu vârful metalic mai gros, iar forța cu care sunt împinse (forță care se datorează puterii resortului component) este foarte mare¹. Arbaleta a fost

¹ Prezenta un inconvenient față de arc din cauza duratei mai mari de pregătire a tirului (timp în care arbaletierii erau protejați de scutieri de atacurile inamice). Pentru că era folosită în lupta la distanță (cavalerii prețuiau lupta

inventată încă din Antichitate (romanii au proiectat-o în scop strict experimental), a fost folosită o perioadă și apoi dată uitării și redescoperită în secolul al XI-lea.

Termenul *arbaletă* a intrat în română din limba franceză (< fr. *arbalète*), iar prima sa atestare datează din 1958. În dicționare se consemnează, în mod injust, drept sinonime învechite ale cuvântului termenii *arcubalista* și *arbalestra*. *Arcubalistă* (< lat. neol. *arcuballista*) este un cuvânt livresc înregistrat prima oară la Cantemir, în *Istoria ieroglifică* (1705) și desemnează arbaleta montată pe afet. Termenul *arbalestră* (< fr. *arbalèstre*) denumește o arbaletă îmbunătățită, mai masivă, cu o forță de propulsie mult mai mare decât a arbaletei, folosind un arc de oțel; Cantemir transpune cuvântul în *Istoria ieroglifică* în forma *palestră* și între paranteze arată sinonimul (*arc-balistă* la p. 188 și *arcu-balistă* patru pagini mai jos).

2. **Arcul** este una dintre cele mai vechi arme, folosită din preistorie (a se vedea picturile rupestre care înfățișează arcași vânând cu arcul) până în epoca modernă (scopurile pentru care a fost folosit a variat, arcul fiind luat la vânătoare, în război sau în competiții sportive), o armă individuală folosită pe scară largă². Etimonul lui *arc* este latin (*arcus*) și prima apariție este înregistrată în *Psaltirea coresiană* tipărită în 1577 (după MDA) sau într-un text datat 1573-1583 (după DELR).

Săgeata nu este o armă propriu-zisă, ci un proiectil lansat de arc, o vargă de lemn cu vârf ascuțit metalic (în perioada din urmă; înainte era confecționat din os sau din piatră) și cu două aripioare la capătul opus. Cuvântul este de origine latină (< lat. *sagitta*) și a fost atestat prima oară în *Psaltirea Șcheiană*.

3. **Arcanul** desemnează o funie cu un laț la un capăt folosită astăzi la prinderea și prionirea animalelor și, în trecutul european, la doborârea de pe cal a soldaților din oastea adversă³. Etimologia cuvântului este oarecum controversată: DER indică tc., tăt. *arkan*, MDA indică ucr. *аркан*, DELR oferă soluția de compromis – tăt. *arkan* sau și

bărbătească, corp la corp, pentru care se antrenau foarte mult) și era foarte penetrantă (putând străpunge cele mai groase armuri), arbaleta a fost un timp considerată o armă parșivă și infamă, un fel de „lucrătură a diavolului”. Deși papalitatea a interzis-o în secolul al XII-lea (prin Papa Inocențiu al II-lea), ea a fost introdusă în război în secolul al XIII-lea tot din ordin papal (Papa Grigorie al IX-lea). Montată pe un afet și dispunând de un arc foarte mare și foarte puternic, această armă individuală (utilizată de soldați călare care puteau deveni pedestrași pentru că aveau armuri ușoare ce le permiteau mișcări lejere și iuți) a devenit în secolul al XV-lea o redutabilă mașinărie de asediu, cu care se aruncau în cetăți de la butuci de lemn la produse incendiare sau care produceau asfixiere și până la cadavre transmițătoare de boli diverse.

² Între varietățile deosebite de arc merită menționat arcul galez, îmbunătățit de englezi, confecționat din lemn de tisă, foarte flexibil, astfel încât, oricât ar fi fost întins, nu se rupea (în consecință, săgețile puteau fi lansate la distanță de aproximativ 250 de metri); britanicii au făcut arcurile mai lungi după bătălia de la Hastings – în 1066 – în care normanzii au învins datorită unor astfel de arcuri. Arcurile de dimensiuni mari ale scoțienilor au fost arme de temut. Părăsind țărmurile Europei, se pot constata ca interesante arcurile băștinașilor Australiei (având în vedere stadiul primitiv în care se află și astăzi băștinașii de pe continentul australian, am putea crede că nu s-a schimbat foarte mult în evoluția (nici a) armelor de-a lungul secolelor. Ei utilizează instrumente și arme pe care europenii le foloseau cu mult timp în urmă. De aceea, pe parcursul expunerii voi mai face trimitere la ei, pentru că prezintă particularități interesante), construite dintr-o scândură lungă și un cârlig, prinse între ele printr-o ață, proiectate pentru a lansa sulițe. Și incașii au folosit ceva similar, niște lansatoare de săgeți și de lănci. Unii dintre cei mai cunoscuți arcași au fost cei orientali; ei au fost angajați să lupte și în cruciade, alături de europeni (au folosit arcul turcesc, un tip de arc în formă de C, ale cărui extremități se ating uneori, făcut din lemn de arțar – cel mai adesea – și din corn de animal).

³ Incașii îl foloseau într-un mod distinct de al europenilor, motiv pentru care în mâna lor a reprezentat o armă de temut: când lațul ajungea în dreptul gâtului celui vizat, incașul trăgea cu o smucitură foarte puternică și foarte rapidă prin care dizloca de trup capul.

ucr. *arkan*, Scriban indică rut. rus. tăt. și tc. *arkan*. Autorii DELR au identificat prima apariție în limbă a acestui apelativ în forma de antroponim la sfârșitul secolului al XVI-lea (1594).

4. **Archebuza** – Inventată la sfârșitul Evului Mediu (în secolul al XV-lea) și fabricată cu precădere în Germania și Italia, archebuza este o armă de foc asemănătoare puștii; e forma perfecționată a culevrinei, având fitil de aprindere. Era manevrată de una sau două persoane și se putea sprijini pe un suport. Armele de foc au fost folosite și în Țările Române⁴. Cuvântul care denumește această armă are etimologie franceză (< fr. *arquebuse*⁵) și este prima oară atestat în scrierea lui Nicolae Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum*, lucrare din 1844.

5. **Armă** este un cuvânt cu etimologie latină (*arma*), atestat în *Psaltirea Șcheiană* pentru prima dată, un cuvânt cu sens generic, având o foarte largă acoperire. Se referă practic la orice obiect (de la dimensiuni mici pînă la dimensiunea mașinăriilor complexe) folosit în lupta contra dușmanului, la vânătoare sau în probe sportive. Pentru discuția de față ne vom opri la prima sa utilitate.

6. **Armura** desemnează totalitatea obiectelor de îmbrăcăminte din metal folosită de războinici pentru protecția corpului⁶. Pînă la mijlocul secolului al XIV-lea, armura era formată din binecunoscută cămașă din zale și câteva piese din metal (compact); inițial, sub cămașa de zale se îmbrăca o haină foarte groasă de material textil, apoi aceea s-a înlocuit cu o vestă din piele. Mai târziu, cămașa s-a confecționat dintr-un strat dublu de zale. În cele din urmă, armura s-a îmbogățit cu noi piese, ajungându-se ca un cavaler să fie practic acoperit de metal în întregime, ca o carapace⁷. O astfel de armură rezista la atacurile arcului, lăncii, suliței, spadei, halebardei, dar putea fi ușor zdrobită de buzdugane, bice de luptă, ghioage, ciocane de luptă. Fiind foarte costisitoare, numai cei foarte bogați purtau armură. Țăranii aveau cel mult câteva elemente componente ale unei armuri simple. O armură completă era vulnerabilă în unele puncte, întrucât încheieturile nu puteau fi acoperite. Cuvântul, provenit din francezul *armure*, a fost prima dată atestat într-o lucrare a lui Grigore Alexandrescu intitulată *Meditații, elegii, epistole, satire și fabule*, o carte apărută în 1863.

7. **Balimezul** este un tun de calibru mare. Termenul de origine turcă (< tc. *bal-yeméz*) a fost prima oară atestat în cronica lui Miron Costin. Este sinonim cu *bombardă*, dar este preferat de români, deși cei din Europa vestică foloseau variante fonetice ale cuvântului *bombardă*.

8. **Balista** este o mașinărie de război folosită încă din Antichitate (inventată de greci și folosită și de romani, și de daci) în asedierea cetăților prin aruncare de bolovani și butuci cu ajutorul unui arc puternic. Scriban și autorii DER și MDA indică drept

⁴ Din condica sibiană care consemnează activitatea din perioada 1372-1386 reiese că exista un archebuzier în oraș și un atelier unde se făceau arme de foc (vezi Stroea, Adrian (col. conf. univ. dr.), Băjenaru, Gheorghe (lt. col.), *Artileria română în date și imagini*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2010, p. 12).

⁵ Scriban arată că termenul francez provine din italiană, *arcobugio* sau *archibugio*, cuvinte formate prin compunerea din *arco* „arc” și *bugio* „gaură”.

⁶ Scriban consideră că lexemul numește toate armele unui luptător, cu precădere îmbrăcămintea sa metalică (deci nu exclusiv aceasta din urmă).

⁷ În acest fel, armura devenea foarte grea, peste 40 de kilograme; calul avea și el protecție metalică și greutatea acesteia, la care se aduna greutatea cavalerului cu armura sa, ajungeau să epuizeze animalul, care în cele din urmă se prăbușea.

etimon latinescul *ballista*, în timp ce DELR adaugă la acesta unul francez (*baliste*) și unul italian (*ballista*) – practic, *balistă* este prezentat ca termen cu etimologie multiplă. Prima sa atestare – în lucrarea lui Gheorghe Șincai din 1808.

9. **Baltagul** este un tip de secure cu două lame (două tăișuri). Sinonim parțial cu *secure*, *baltag* are origine turcă (MDA, DER – *baltak*; Scriban – tc. *baltak*, *baltag* și *balta*; autorii DELR văd ca mai probabilă proveniența din turcescul *balta*, structură modificată ulterior sub influența lui *ciomag*). Prima atestare datează din 1624.

10. **Barda** e un tip de secure cu lama mai lungă și mai îngustă (de obicei lama este dispusă pe o singură parte a cozii, dar pot fi bărzi și cu două lame, dispuse de o parte și de alta a cozii) și coadă scurtă și ușor curbă (pentru a facilita prinderea ei cu mâna) folosită ca armă de luptă. Etimologia sa este controversată; s-a propus etimonul maghiar *bárd* (vezi MDA, DELR, Scriban; în DER se precizează că termenul maghiar e posibil să aibă origine românească) sau cel slav *brady*, sau turcul *barda* (Ciorănescu își arată aceeași rezervă față de această filiație, ca și în cazul celei maghiare). Prima atestare a cuvântului s-a înregistrat într-un text românesc scris în jurul anului 1600 (DELR) (în MDA se arată că prima atestare s-a înregistrat în *Biblia de la București*).

11. **Berbecul** a fost cunoscut încă din Antichitate și a continuat să fie folosit și în Evul Mediu; este o mașinărie de război folosită în asaltul cetăților care are un gât lung terminat cu vârf asemănător capului animalului ce poartă nume omonim (în MDA se specifică faptul că acest vârf era metalic, însă nu toate mașinăriile aveau această parte metalică) care era împins sistematic (acționat de forța umană) și cu putere pentru a sparge ziduri sau porți de cetate. Termenul de origine latină (< lat. m. *berbex* – MDA, lat. *berbēcem* – DER) a fost atestat prima oară în *Letopisețul* lui Neculce.

12. **Biciul de luptă** este o variantă a buzduganului care are în plus un lanț metalic între coadă (mâner) și măciulie. Există bice de luptă care au atașate de mâner chiar și două sau trei lanțuri cu măciuliile aferente. Dicționarele consultate nu consemnează și acest sens al lui *bici* (cu determinarea *de luptă*). Cuvântul *bici* are origine slavă (< vsl. *bik*) și a fost înregistrat pentru prima oară în 1563 (conform DELR; în MDA se indică drept text în care s-a înregistrat cuvântul pentru prima oară *Letopisețul* lui Miron Costin – deci o atestare mult mai târzie).

13. **Bombarda** a fost prima armă de artilerie, care lansa la început pietre⁸. Din bombardă propriu-zisă s-a dezvoltat tunul, iar din cea de mână s-a dezvoltat pușca. În vechime, bombardă⁹ era cunoscută în spațiul românesc sub denumirea de *pușcă* (< mg. *puska*) – denumire atestată prima dată în *Cronica lui Mihail Moxa* (1620) (în această lucrare – p. 223 – vorbește despre „prahul de pușcă” aprins de un fulger care ar fi făcut să explodeze mai multe case în Țarigrad). Termenul *bombardă* (< fr. *bombarde*) a fost atestat la Gheorghe Șincai pentru prima oară (1808). Un alt termen sub care a fost cunoscută bombardă (numită astfel în toată Europa de atunci mai puțin la români) este *balimez* (vezi *supra*).

⁸ Despre Țările Române se știe cu siguranță că exista cel puțin o bombardă la Sibiu în secolul al XIV-lea (este consemnată în condica orașului). Se bănuiește, după descoperiri de dată mai recentă, că Mircea cel Bătrân ar fi fost primul domnitor care să folosească arme de foc; Alexandru cel Bun le folosea și el. Vlad Țepeș cerea brașovenilor, într-un act emis la 1445, printre altele, salitră și pușci.

⁹ Idem, *ibidem*, p. 12. În dicționare se precizează că *pușcă* se spunea la *tun* (forma mai evoluată).

Praful de pușcă a fost inventat de chinezi, preluat apoi de arabi și, prin intermediul acestora (maurii) a ajuns să fie cunoscut de europeni¹⁰ (întâi, cum era și firesc, de spanioli).

14. **Buzduganul** este o măciucă cu coada din lemn de esență tare și cu măciulie din fier în care sunt înfiți țepi metalici. S-a pornit de la un astfel de model și s-a ajuns ca, pe parcurs, întregul instrument de luptă să fie confecționat din metal (pentru ca, fiind mai greu, lovitura să fie mai puternică). Atestat mai întâi în variantă antroponimică (în 1446), apelativul a fost regăsit ulterior în diverse texte românești scrise, începând cu *Biblia de la București*. Etimologia cuvântului este turcă (*bozdoğan* – conform DELR, *bozdogan* – conform MDA, DER și dicționarului lui Scriban).

15. **Catapultă** este un cuvânt cu etimologie multiplă (franceză și latină: *catapulte*, *catapulta* – MDA; lat. *catapulta*, vgr. *katapéltes* – dicționarul lui Scriban), atestat la mijlocul secolului al XX-lea (într-un *Tratat de țesătorie* scris de Iosif Ionescu-Muscel) care desemnează cea mai mare mașinărie folosită la asaltarea cetăților prin aruncare de pietre sau recipiente cu substanțe inflamabile. Catapulta¹¹ funcționa datorită unui vârtej și în baza unui principiu de contragreutăți. A apărut în China în secolul al IV-lea î. Hr.; în Europa occidentală s-a folosit din Antichitate până în secolul al XV-lea, când a fost înlocuită prin mai eficientele arme de foc. **Bricola** este și ea o formă de catapultă, asemănătoare balistei, folosită în Evul Mediu. Cuvântul românesc *bricolă* are etimologie multiplă (fr. *bricole*, it. *bricola*) și a fost prima oară înregistrat în *Lexiconul tehnic român* scris la jumătatea secolului al XX-lea. Catapulta a fost folosită și în spațiul românesc¹².

16. **Ciocanul** avea două variante: cu ambele extremități ale capului teșite sau cu o extremitate teșită și una ascuțită (în cea de-a doua variantă seamănă foarte mult cu târnăcopul minerilor). Prin lovitura sa puternică, ciocanul de luptă putea distruge o armură. Ciocanul în cea de-a doua menționată a sa formă se înfîgea în dușman și adesea arma nu putea fi recuperată, astfel că, din cauza ineficienței, s-a renunțat la ea destul de ușor¹³. Termenul *ciocan*, a cărui primă atestare este în *Psaltirea coresiană* (1577), este

¹⁰ În confruntările lor cu tătarii, europenii erau speriați de efectele prafului de pușcă utilizat în mod dubios de inamicii lor. Nu se știe dacă aceștia erau conștienți de efectul exploziv distrugător al prafului deținut sau credeau că îl folosesc cu același efect terifiant cu care multe triburi folosesc măștile de război. Cert este că aruncau înaintea lor recipiente cu praf pe care îl aprindeau și creau o imagine a lor mai teribilă decât și-ar fi putut imagina oamenii.

¹¹ Catapulta cunoștea variante care aveau denumiri diferite neînregistrate în dicționarele românești, dar prezente în scrieri de specialitate. În acestea din urmă, cuvintele sunt adaptate la scrierea românească: cu denumiri în engleză sau franceză: *onager*, *trébuchet*, *mangonel* – denumirile românești sunt *onagra*, *trebucetul* (cunoscut și ca *frontibolă*¹¹), *mangonela*. Trebucetul era cea mai întâlnită formă de catapultă. Trebucetul era folosit în special pentru aruncarea de proiectile (foarte grele, de până la o tonă) peste zidurile unei cetăți, în timp ce mangonela se folosea mai ales la dărîmarea zidurilor. Dacă trebucetul își crea vârtejul datorită contragreutăților, mangonela era manevrată de oameni pentru a crea vârtej. Onagra este o mașinărie inventată de romani care se aseamănă mai mult cu balista.

¹² Stroea, Adrian (col. conf. univ. dr.) și Băjenaru, Gheorghe (lt. col.), *lucr. cit.*, p. 11. Vezi și lucrarea coordonată de C. Olteanu (în calitate de președinte al echipei de coordonare).

¹³ Europa apuseană a mai cunoscut o formă de ciocan care pornește de la varianta a doua menționată mai devreme la care se adaugă un vârf ascuțit al cozii, în partea sa superioară (pe scurt, un soi de târnăcop cu vârf de sulită); această varietate cunoaște, la rândul său, variantele *bec de corbin* și *lucerne hammer* (diferența este dată de importanța uneia sau a alteia dintre extremitățile capului armei – cu care dintre acestea, adică, se lovea preponderent).

un termen de origine veche slavă¹⁴ (< vsl. *kecan*). În dicționarele consultate nu figurează și definiția conform căreia obiectul denumit prin acest cuvânt a fost folosit și ca armă.

17. **Ciomagul** este forma cea mai simplă a buzduganului: e o bâță lungă, groasă, terminată cu o măciulie. Nu e o armă propriu-zisă, ci e un instrument folosit de oamenii simpli și săraci; e o armă neconvențională. *Ciomag* (< tc. *çomak, çumak*) a fost prima oară atestat într-un text semnat de Golescu (începutul secolului al XIX-lea).

18. **Coasa** era folosită în luptă de păturile sărace ale societății românești (armele obișnuite ale țăranilor erau *toporul, coasa și secerea*). Coasa nu arăta ca instrumentul de tăiat iarba de astăzi, ci ca un cosor cu lama mai lungă. Cuvântul de proveniență veche slavă (< vsl. *cosa*) este atestat pentru prima oară în *Anonymus Caransebensis*.

19. **Coiful** este un acoperământ folosit pentru a proteja capul în timpul luptelor. Coiful a cunoscut o foarte mare variație de-a lungul timpului: a fost confecționat din piei animale sau (mai târziu) din metal, a acoperit la început numai partea de sus a capului pentru ca apoi să se dezvolte într-un coif mare ce acoperea capul în întregime¹⁵ (era căptușit pe interior cu piele care se lega de zale și era dotat cu câteva orificii pentru respirație și – nu totdeauna – cu vizieră flexibilă, care putea fi lăsată în jos, pentru a proteja ochii, sau ridicată, pentru a vedea mai bine). Etimologia cuvântului este latină (târzie) (< *cofea*); prima atestare a cuvântului s-a înregistrat în *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul.

20. **Cosorul** este o unealtă folosită și ca armă. Dicționarele îl definesc drept cuțit cu vârf încovoiat; în luptă îi era atașată o coadă lungă (în varianta aceasta se folosește la tăiat stuful). Etimologia termenului, după MDA, este multiplă: vsl. *cosor*, srb. *kosor* și mg. *koszor*. August Scriban și Alexandru Ciorănescu, în DER, îl văd ca provenit din sl. *kosorĭ* (un derivat de la *kosa* „coasă”). Prima atestare – în lucrarea mitropolitului Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*.

21. **Cuirasa** este un soi de îmbrăcăminte de luptă confecționată din piei animale, zale sau plăci de metal menită să protejeze trunchiul războinicilor. Inventată în Antichitate, ea a fost folosită de-a lungul perioadei medii, în Renaștere și până târziu în secolul al XIX-lea. Elvețienii purtau cuirase ușoare și coifuri fără viziere. De origine franceză (< fr. *cuirasse*), cuvântul românesc a fost atestat foarte târziu în texte scrise (se consemnează că prima sa apariție este în DA – după MDA; l-am descoperit în cartea lui Nicolae Bălcescu la p. 72 – vezi datele cărții la bibliografie).

22. **Culevrina** a apărut chiar la sfârșitul Evului Mediu (secolul al XV-lea); e un tun în miniatură (dacă se așeza pe un afet, devenea tun de câmp). Etimologia cuvântului este franceză (*coulevrine*); cuvântul este înregistrat prima oară la Nicolae Bălcescu în lucrarea sa despre arta militară.

23. **Daga** este un tip de pumnal cu lama mai groasă și în trei muchii și cu vârful foarte ascuțit. Este o armă de mână stângă. Denumirea, astăzi un franțuzism învechit (< fr.

¹⁴ Scriban pornește de la interjecția *cioc* în dezvoltarea substantivului, parcurs ce nu pare plauzibil (vezi explicația integrală în dicționarul autorului).

¹⁵ La începutul secolului al XIII-lea, coiful devenise din semisferic cilindric.

dague), a apărut în română târziu, prima atestare fiind înregistrată în scrisorile lui Ion Ghica către Vasile Alecsandri.

24. **Dardă** este o denumire învechită de origine franceză și poloneză (< fr. *dard*, pol. *darda*) după MDA sau sârbă și poloneză (< sb., pol. *darda*) după DER și dicționarul lui Scriban, desemnând un tip special de suliță, mai scurtă decât cea obișnuită (motiv pentru care numele *dardă* se folosea în trecut – deși rar – și pentru a desemna o simplă săgeată), folosită la împuns sau la aruncat. Termenul a fost înregistrat pentru prima dată în *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul, scris în 1649.

25. **Espadonul** este o spadă foarte lungă (aproximativ 1,80 m.), cu mâner foarte lung (pentru o bună manevrare cu ambele mâini) și cu garda în formă de cruce, spadă folosită de germani și de elvețieni timp de trei secole. Termenul care desemnează în română acest obiect are rădăcini franceze (fr. *espadon*) și a fost atestat târziu, în a doua jumătate a secolului al XX-lea (în *Dicționarul enciclopedic român*).

26. **Falconetul** era un tun de calibru mic cu care se trăgeau ghiulele de până la jumătate de kilogram (falconetele au fost mult folosite de Iancu de Hunedoara). Cuvântul este atestat târziu în limbă, în secolul al XIX-lea (Nicolae Bălcescu îl folosește pentru prima oară); are origine italiană (< it. *falconetto*).

27. **Flinta** a fost inventată la sfârșitul Evului Mediu. E o pușcă cu țeavă lungă, care conține cremene și fitil. Termenul e provenit din germană (*Flinte*) și maghiară (*flinta*) – după MDA – sau din poloneză, cehă și maghiară (unde are aceeași formă, *flinta*) – după Scriban. E înregistrat prima oară la cronicarul Neculce.

28. **Francisca** este securea inventată de franci, foarte temută în spațiul european. Destul de grea (circa 1 kg.) și cu o coadă nu foarte lungă (circa 40 cm.), această armă putea fi folosită atât în lupta corp la corp, cât și – mai ales – prin aruncare la distanță¹⁶. Termenul *franciscă* aparține terminologiilor speciale, anume domeniului istoriei, și, în consecință, are atestare târzie (MDA arată că prima apariție a fost consemnată în DEX). Etimologia cuvântului este franceză (< fr. *francisque*).

29. Ca termen ieșit de mult timp din uz (prima atestare datează din 1577 – *Psaltirea* lui Coresi – și nu a mai fost înregistrat decât puțin timp după aceea) trebuie menționat și *fuste*, cuvânt de origine latină (< lat. *fustis*) care desemna sulița (în MDA se arată că termenul, în regim de regionalism, desemnează baioneta).

30. **Ghioagă** este un termen sinonim cu *măciucă*, de origine necunoscută¹⁷, înregistrat prima oară în *Letopisețul* lui Nicolae Costin. Ghioaga este făcută în întregime din lemn (spre deosebire de buzdugan) și eventual are țepi de metal.

31. **Giudea** (< tc. *ğida*) este un cuvânt atestat târziu, într-o revistă „Magazin istoric pentru Dacia”, nr. IV (mijlocul secolului al XIX-lea), și este sinonim cu *suliță*.

32. **Halebarda** este formată dintr-o lance (de 1,80 – 2,40 m.) la care s-a atașat pe o parte o secure și pe cealaltă una sau două croșete / cârlige. În felul acesta fiind construită, halebarda reprezintă o armă complexă: cu croșeta se dădea jos de pe cal, cu

¹⁶ Se aseamănă foarte bine cu tomahawk-ul amerindienilor (termenul *tomahawk* este considerat de dicționarele actuale un anglicism), deși această din urmă armă putea avea atașat la capătul opus tăișului, spre deosebire de franciscă, un cap de ciocan sau un vârf ascuțit.

¹⁷ Scriban oferă drept etimon lat. *clava*; Ciorănescu arată de ce nu ar fi posibil un astfel de etimon.

vârful ascuțit confecționat din metal se împungea, iar cu securea se tăia¹⁸. Cuvântul românesc este de origine franceză (*hallebarde*); în MDA se arată că prima atestare s-a înregistrat într-un manuscris, fără a preciza de când datează acesta (cu aproximație, cel puțin).

33. **Hanger**¹⁹ (< tc. *hanger*) desemnează un pumnal încovoiat (după modelul tuturor armelor de tăiat și împuns din Orient) ca un cuțit mai mare. Ca și pumnalul, e folosit preponderent de trupe orientale. Cuvântul este prima dată atestat în română în *Cronica lui Mihail Moxa*.

34. **Haubița** este un tun de calibru mare care are țeava scurtă. Cuvântul de origine poloneză (< pol. *haubice*) – după MDA, iar conform dicționarului lui Scriban are etimologie multiplă: pol. *haubica*, germ. *haubitze* / *haubnitze*, ceh. *houfnice* (a se vedea termenul următor; deci acest etimon ar trebui respins). S-a înregistrat prima oară în *Letopisețul* lui Grigore Ureche.

35. Termenul *pușcă* era adesea determinat de cuvântul **hușniță** (uneori acesta din urmă apărea și singur), un termen de origine sârbă (< sb. *houfnice*), atestat prima oară în cronică lui Ureche, care desemnează un tun de calibru mare și țeavă scurtă.

36. Un tip special de sabie este cel turcesc, **iataganul**, care are lama lată și ușor curbată în față, cu tăiș pe interior sau pe exterior²⁰. Spre deosebire de cele ale creștinilor, iataganul (la fel și hangerul) nu prezintă simetrie și nu prea este folosit pentru împuns (doar pentru tăiat). Numele său, evident turcesc (< tc. *yatagan*), vine de la numele orașului turcesc odinioară cucerit de căpetenia turcilor selgiucizi, Yatagan Baba, cunoscut armurier (după cucerire, numele comandantului s-a dat orașului cucerit de el); cuvântul *iatagan* apare prima oară înregistrat în *Chronograful Tierei Rumanești* a lui Dionisie Eclesiarcul (scris la 1814).

37. **Îmblăciul** se folosea ca unealtă agricolă, dar, la nevoie, era folosit și ca armă de război. Cuvântul este românesc (derivat de la verb – după MDA) sau de origine slavă (< *mlatŭ* – după Scriban) sau provine din încrucișarea cuvintelor slave *mlatŭ* / *omlatŭ* cu sl. *blŭčŭ* și bg. *vlačă* (după DER); a fost atestat prima oară în cronică lui Ureche.

38. **Lancea** este o armă de atac individuală ce constă într-o prăjină lungă de lemn (uneori atingea până la 6 metri) care se termină cu un vârf ascuțit metalic²¹. În timp de pace, cavalerii o foloseau în turniruri²². Pentru acest cuvânt, *lance*, DER indică

¹⁸ Această armă a fost inventată de mercenarii elvețieni în secolul al XIV-lea și, deși preluată de armatele diverselor popoare, singurii care le-au folosit cu iscusință au fost tot elvețienii. Ca armă de luptă, ea a fost folosită până în secolul al XVI-lea, apoi a devenit armă de paradă. Halebarda mai poate fi văzută astăzi (evident, fără a avea utilizare reală) la garda elvețiană de la curtea papală.

¹⁹ Voi include aici hangerul și iataganul, arme musulmane, folosite și de turci, a căror țară este inclusă, parțial, în Europa.

²⁰ Dicționarele descriu obiectul ca având tăișuri pe ambele părți.

²¹ Francii au preluat de la avari șaua cu scări (cunoscută și de chinezi în secolul al V-lea) care sporeau puterea loviturii de lance. Din secolul al XVII-lea începe să nu se mai folosească lancea, dar ea dispare definitiv (din Europa) în timpul primului război mondial. Un tip special de lance – numită *ango* (nu avem în limba română un cuvânt care să o denumească) – era cea folosită de franci, o lance mai scurtă (și se putea, deci, și arunca) și avea atașate două căngi.

²² Turnirul este lupta de agrement între doi cavaleri concepută, în secolul al XI-lea, de către celți; punctul de pornire a fost bătălia simulată între două echipe, dar mai târziu această formă s-a simplificat, implicând doar doi combatanți odată (turnirul în doi se mai numește și jută). Arma turnirului era lancea; odată ce aceasta se rupea, se folosea spada. Turnirurile au fost la un moment dat interzise: pe timp de război, regele și cavalerii seniori nu mai

etimologie italiană (< it. *lancia*), însă adaugă: prin intermediul maghiarului *lanca* sau prin intermediar slav. MDA numește mg. *lánca*, *lándzsa*, it. *lancia*, lat. *lancea*²³. Scriban indică fr. *lance*, it. *lancio* și lat. *lancea*. Prima atestare s-a înregistrat în *Viața și petrecerea svinților* a lui Dosoftei.

39. **Măciuca**, bâta lungă și groasă cu măciulie la o extremitate, a fost intens folosită de țărani români (și nu numai). Cuvântul care desemnează această armă neconvențională este de origine latină (**matteuca*) și a fost prima oară înregistrată în textul lui Dosoftei *Viața și petrecerea svinților*.

40. Cuvântul **mortier** (< fr. *mortier*, înregistrat la N. Costin prima oară) numește un tip de tun cunoscut în Europa, dar numit la români printr-un sinonim, **piuă**, cuvânt de origine latină (< lat. **pilla*) atestat la 1588.

41. **Pașul**, atât de cunoscut românilor din basme, este o spadă lată, cu vârful uneori încovoiat. Cuvântul este de origine maghiară (*pallos*) și prima sa atestare s-a înregistrat la Neculce.

42. **Pavăza** este o armă defensivă. Cuvântul este sinonim cu mai cunoscutul *scut*; are etimologie multiplă, poloneză și italiană (< pol. *pawez*, it. *pavese*) după MDA, iar după DER provine din italianul *pavese* prin intermediul polonezului *pawez(a)* și al cehului *paveza* (Scriban susține că provine direct din aceste ultime două menționate cuvinte). A fost înregistrat prima dată la Moxa.

43. **Platoșa** este un tip de armură menit să protejeze trunchiul războinicilor, în formă de pieptar, confecționată din metal (compact sau în formă de zale) sau din piele. Etimologia termenului este necunoscută (deși Scriban indică mlat. *plata*, nu văd cum s-ar fi putut ajunge la forma actuală). Prima înregistrare – la Varlaam.

44. **Praștia** este o armă nu foarte utilizată din cauza eficienței sale scăzute, motiv pentru care nici nu prea apare în scrierile istorice (din același motiv nu apar nici ciomagul, arcanul sau darda prea des în scrieri). În țările meridionale nu se folosea aproape deloc. Praștia era construită dintr-o bucată de piele prinsă de două sfori cu care se lansau pietre asupra dușmanului. Cuvântul românesc este de origine slavă (< sl. *pra^oa*) și apare prima oară în *Biblia de la București*.

45. **Pumnalul** este o armă compusă dintr-un mâner, o lamă scurtă cu tăișuri pe ambele muchii și cu vârful ascuțit^{24,25}. Cuvântul este derivat de la *pumn* (după modelul italianului *pugnale*) și este înregistrat în texte scrise târziu (apare abia la Asachi).

aveau cum să-și formeze oastea din moment ce, pe timp de pace, la astfel de festivități, foarte mulți dintre vasalii acelor (cavaleri la rândul lor) își pierduseră viața. Cu toate interzicerile din partea regalității și a bisericii (care considerau astfel de lupte barbarisme pline de cruzime făcute în spirit necreștin), turnirurile au continuat să se țină; dacă opozantul murea, calul, armele și o parte din bunurile sale treceau în posesia învingătorului, iar dacă el era doar înfrânt (fără a fi ucis), pierdantul devenea obiect de posesiune al învingătorului și necesita răscumpărare (de multe ori de valoare foarte mare).

²³ H. Mihăescu susține că denumirea latină, la rândul ei, este probabil de origine celtică (H. Mihăescu, *lucr. cit.*, p. 381).

²⁴ În fapt, pumnalul este o spadă în miniatură, diferența între ele constând în dimensiunea mai ales a lamei (până la 40 cm. se consideră pumnal). Pumnalul însoțea de obicei și o sabie, eventual și o halebardă (elvețienii aveau în dotare toate aceste arme).

²⁵ Trebuie remarcate ca deosebite pumnalele orientale, dintre care iese în evidență cel indian, cu lama unduită, imitând mișcarea unui șarpe.

46. **Sabia** este o armă compusă din mâner și o lamă lungă ce prezintă pe una dintre laterale tăiș și care are vârful ascuțit (folosit la împuns). Cuvântul vechi slav *sabi2* a generat cuvântul românesc (conform MDA; DER indică etimonul maghiar *száblja*). Prima sa atestare este înregistrată de autorii MDA în Pravila lui Vasile Lupu. În Europa s-a folosit un tip de sabie mai lată spre vârf, cu o muchie curbă și vârf ascuțit (*falchion* – denumire de origine italiană ce pornește de la latinescul *falx*) care imita un model arăbesc (*scimitar*); nici una dintre aceste denumiri nu este consemnată în dicționarele românești.

47. **Satârul** este o secure (cu suprafața lamei mai mare și dreptunghiulară) folosită pe câmpul de luptă sau pe eșafod de către călău. Originea cuvântului este turcă (*satir*). Prima atestare a termenului este consemnată de MDA în *Mineiul* din 1776.

48. **Săcăluș** (< mg. *szakallás*) este înregistrat prima oară în cronica lui Moxa. MDA îl definește ca „tun mic”, în timp ce lucrări din domeniul militar definesc această armă ca „pușcă mai mică”.

49. **Sâneăță** (< vs. *svine]0*), atestat în cronica lui Moxa pentru prima dată, desemnează flinta.

50. **Scutul** este o armă defensivă confecționată din piele, lemn, metal sau din straturi suprapuse care combină aceste materiale, utilizată încă din Antichitate și continuând în Evul Mediu²⁶. Cuvântul este de origine latină (< lat. *scūtum*) și a fost atestat prima oară în *Psaltirea Hurmuzachi*.

51. **Secera** este la bază o unealtă agricolă, dar a fost transformată și în instrument de luptă. Secera a fost folosită în spațiul românesc și de către daci în Antichitate și, mai târziu, în Evul Mediu, de către țărani români. În Europa de Vest, secera a cunoscut mai multe variante și, prin urmare, a fost numită cu termeni diferiți (acoperirea în traduceri românești este unică: *seceră*). Termenul a cunoscut prima atestare în jurul anului 1500; *seceră* < lat. *sicilis*.

52. **Securea**, concepută ca unealtă, a fost adaptată (în primul rând prin lungirea cozii și mărirea lamei, uneori și prin adăugarea unei a doua lame – securea scitică) și folosită și pe câmpul de luptă. Are lama mai mică decât barda, dar mai mare decât toporul. Românescul *secure* are origine latină (*secūris*) și cunoaște prima atestare în *Psaltirea Hurmuzachi*.

53. **Spadă**, din italianul *spada*²⁷, este un termen românesc desemnând o armă formată dintr-un mâner, o gardă și o lamă lungă ce prezintă tăișuri pe ambele laterale; termenul românesc acoperă un număr mare de realități din Europa apuseană (în cazul echivalărilor lingvistice – prin traducere). Prima apariție a cuvântului într-un text se datorează lui Gheorghe Șincai (un text al acestuia scris între 1804-1808). Folosită încă din Antichitate, spada s-a tot modificat de-a lungul secolelor și a cunoscut o paletă foarte largă de variante (cu mâner mai scurt sau mai lung, cu lama mai scurtă sau mai

²⁶ Odată cu evoluția armelor de atac s-au modificat, în conformitate, și armele de apărare; scutul, prin urmare, a cunoscut o gamă foarte variată de variante (componență, compoziție, formă). Pe măsură ce armura s-a îmbogățit cu noi și noi elemente, rolul scutului a scăzut, astfel că în secolul al XV-lea (când armura cavalerilor îmbrăca în totalitate omul) scutul a dispărut (chiar înainte de a dispărea, rostul său era doar acela de a purta blazonul cavalerului care îl purta).

²⁷ H. Mihăescu indică drept etimon latinescul *spatha*, care ar fi generat în română și *spată*.

lungă, cu sau fără gardă, cu vârful ascuțit sau rotunjit, folosită cu una sau două mâini)²⁸.

54. Cuvântul *spată*, de origine latină (< mlat. *spatha*) este o spadă (nu o sabie, cum scriu dicționarele, pentru că are două tășuri) cu lama mai lată. Prima atestare a cuvântului – în *Psaltirea Șcheiană*.

55. *Spicul* este un cuvânt învechit, o altă denumire a lăncii, de proveniență latină și franceză (< lat. *spiculum*, fr. *spicule*), atestat mai întâi în *Vocabularul român* al lui Negulici (scris la 1848).

56. **Sulița** este o armă individuală de atac folosită încă din timpuri preistorice, apoi în Antichitate și, în prelungire, în Evul Mediu. Deși dicționarele consemnează ca sinonim al lui *suliță* termenul *lance*, diferența între cele două este considerabilă: sulița este mai mică și poate fi folosită atât în lupta corp la corp, cât și prin aruncare la distanță²⁹. Sulița era arma pedestrașilor (în special), pe când lancea era arma cavaleriei. Alexandru Ciorănescu notează în DER că în Oltenia se spune *suliță* și la săgeată. Denumirea armei are origine slavă (< vsl. s8lija) și este prima oară înregistrată într-un text datat cu aproximație mare 1550-1600.

57. **Toporul** a fost folosit ca unealtă și ca armă de luptă (în lupta corp la corp sau prin aruncare la distanță). Seamănă cu securea, dar are lama mai mică și coada mai lungă. Originea cuvântului este slavă (< sl. *toporŭ*). Cuvântul a fost atestat pentru prima dată în *Psaltirea Șcheiană*.

58. **Turnul de asediu** a fost cunoscut și folosit intens în Antichitate, dar mai este remarcată uneori utilizarea sa și în Evul Mediu. Era o construcție din lemn care se realiza pe câmpul de luptă (numai dacă permiteau condițiile și raidurile opozanților nu erau prea agresive), un turn cu mai multe etaje care se putea deplasa pe roți; la fiecare etaj erau așezați mai mulți soldați, dotați cu diverse arme (se puteau monta și catapulte mici pe un astfel de etaj). Dezavantajul enorm pe care îl prezenta această construcție îl

²⁸ În secolul al XIV-lea a apărut o formă de spadă foarte grea, cu care se și distrugea armura ușor, iar în secolul al XV-lea germanicii și-au construit spade cu mânere lungi pentru manevrarea cu ambele mâini (*espadon*). Există foarte multe tipuri de spade, dintre care voi aminti: *espadonul*, spada numită *limbă de bou* (folosită în speță de italieni, era o spadă scurtă, mai lată spre garda sa în formă de cruce și mai îngustă spre vârf, cu o teacă la care se atașa și un cuțit), *spada estoc* (cu lamă de până la 1,50 m., cu lama de forma celei anterioare, dar mai subțire și cu vârf foarte ascuțit), *semispada* (cu lama lată, plată și vârf rotunjit). Pentru că deveniseră foarte grele, spadele au început să fie construite cu un șanț median, care să le facă mai ușoare, dar și mai rezistente în același timp (se rupeau mult mai greu). Spada este simbolul cavalerilor, arma mult iubită a acestora și de aceea ei au și botezat-o (se cunosc multe astfel de nume din cronici, epopei eroice și cântece de vitejie). Spada era binecuvântată de preot la ceremonia de înarmare a cavalerului (în secolul al XII-lea era o practică destul de des întâlnită, mai cu seamă în zona Franței). (Aztecii – așa cum apare în descrierile europenilor descoperitori ai lumii noi – foloseau o spadă din lemn tare cu lama zimțată, zimții fiind confecționați dintr-o rocă foarte dură).

²⁹ Sulița a avut o largă răspândire și a cunoscut mai multe utilizări: a fost armă de vânatoare (încă din preistorie, dar și astăzi în unele zone), armă de luptă și obiect folosit în sport (a se vedea competițiile sportive de aruncare a suliței). În Asia a fost mai ales folosită de către arabi; cea mai temută populație războinică (în confruntările cu europenii) din această zonă, mongolii, nu cunoșteau nici lancea, nici sulița. În Australia, băștinașii folosesc acum (probabil și atunci) sulițe, într-un număr mare de variante. Cea mai interesantă este cea telescopică, alcătuită din una sau mai multe bucăți de lemn sau de piatră prinse între ele cu rășină, având unul sau două vârfuri; cele mai grele erau aruncate cu mâna, cele ușoare erau lansate de un fel de propulsor. Incașii muiau vârful suliței, înainte de aruncare, în otravă sau substanțe paralizante. O suliță la care se atașau una sau două croșete (cârlige) se numea *guisarme* – neavând în spațiul lor un astfel de referent și neconfruntându-se cu populații care foloseau o asemenea armă, românii nu au un termen pentru ea; în lucrări istorice se notează fie denumirea precizată mai sus, fie se adaptează, scriind fonetic *ghisarmă*. În fapt, termenul nu apare în dicționarele românești.

reprezenta faptul că putea fi ușor zdrobită prin atacurile catapultelor inamice. (Singular, cuvântul *turn* – fără determinare – este împrumutat din germană, *Turn*, și apare în *Psaltirea Șcheiană* – ca prim text care să-l înregistreze).

59. **Tunul** este forma perfecționată a bombardei. Tunul³⁰ folosea ghiulele, la început din plumb sau fier, apoi din piatră și în cele din urmă revenindu-se la metal: fier sau fontă. Cuvântul *ghiulea* este de origine turcă – < tc. *gülle* – și a fost înregistrat prima oară în *Scrierile inedite* ale lui Zilot Românul. Derivat în română de la verbul *a tuna* – conform MDA³¹, substantivul *tun* se întâlnește prima oară în *Psaltirea Hurmuzachi*.

60. **Zalele**, cuvânt de origine neogreacă (< ngr. *zabav*) după MDA și, după DER, mediogreacă și latină medie (< mgr. *zavba*, lat. m. *zaba*), care desemnează îmbrăcămintea de protecție în timp de război confecționată din inele mici de metal împletite între ele. Acest soi de protecție a fost folosit nu doar în Evul Mediu, ci și în Antichitate. Cămașa din zale nu ferea corpul de lovituri, ci numai de tăieturi. Prima atestare a cuvântului *za* este consemnată în *Noul Testament de la Bălgrad*.

Clasificări³²

- Din punctul de vedere al felului în care îl deservesc pe cel care le folosește, armele pot fi ofensive sau defensive.

Armele ofensive pot fi: a) **de tăiat** (9, 10, 18, 20, 23, 25, 28, 32, 33, 36, 41, 45, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 57); b) **de împuns** (1, 2, 16, 24, 25, 29, 31, 32, 33, 38, 36, 45, 46, 53, 54, 55, 56); c) **de lovit**: (12, 14, 16, 17, 30, 37, 38, 39, 44); d) **de tras (de pe cal)** (3, 32); e) **cu explozie** (4, 7, 13, 22, 26, 27, 34, 35, 41, 48, 49, 59); f) **de asediu**: 8, 11, 15, 58.

Arme defensive: 6, 19, 21, 42, 43, 50, 60.

- Din punctul de vedere al numărului indivizilor care folosesc le folosesc, armele pot fi individuale sau de grup (folosite de cel puțin două persoane).

Arme de grup: 7, 8, 11, 13, 15, 22, 26, 34, 35, 40, 48, 58, 59.

Arme individuale sunt toate celelalte, mai puțin 5, care este un termen generic.

- Din punctul de vedere al distanței între combatanți, se poate face distincție între armele care se pot folosi în lupta corp la corp și cele care se pot folosi în lupta la distanță.

Arme folosite în lupta corp la corp: 9, 10, 12, 14, 16, 17, 18, 20, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 41, 45, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57.

Arme folosite în lupta la distanță: 1, 2, 3, 4, 7, 13, 22, 24, 28, 26, 27, 29, 31, 34, 35, 40, 44, 48, 49, 56, 59.

Observații

³⁰ Într-un document sighișorean din ultimul deceniu al secolului al XIV-lea se arată că exista în această orbe o persoană care făcea tunuri (Adrian Stroea, Băjenaru Gheorghe, *lucr. cit.*, p. 12.). Tunurile au fost la început fixe, dar apoi au început să fie montate pe diverse suporturi pentru a putea fi mobile (au fost urcate pe tălpi, apoi pe afet cu roți, pe căruțe cu afet etc.).

³¹ Scriban indică etimon latin și romanic (italian, francez, portughez), însă toate conțin *o* înainte de sunet nazal, iar epoca vocalei semideschise în poziție nazală se încheiase deja la data la care au apărut armele de foc. Deci e puțin probabil parcursul de la aceste limbi la română.

³² Observație: Pentru economie de spațiu, nu vom indica numele armelor, ci vom folosi numerele asigurate lor în cadrul acestui articol.

Dintre toate aceste denumiri românești de arme medievale, numai unele desemnează arme folosite în teritoriile românești. Evul Mediu timpuriu românesc este greu de descoperit: lipsesc izvoarele scrise românești, iar cele care fac referire la români sunt rarissime. Pentru prima parte a Evului de mijloc ne vom baza pe rezultatele descoperirilor arheologice, iar pentru Evul Mediu târziu vom putea face apel și la rezultatele cercetărilor documentelor scrise și a elementelor de arhitectură și de pictură murală.

Românii care au stat sub semnul primelor migrații au continuat să folosească, ca o prelungire firească a ceea ce au cunoscut în perioada ocupației romane: arc și săgeată, lănci și sulițe, topoare, cuțițe (pumnale), seceri, coase, măciuci / ghioage și pentru apărare, scuturi. În timpul marilor valuri de migrații au folosit sulițe și lănci (mai rar), săbii și spade (o intensificare a fost observată din secolul al X-lea), topoare (foarte divers confecționate), praștia (s-au descoperit în așezări bile sferoidale de lut ars). Din a doua jumătate a secolului al XIII-lea s-au descoperit și buzdugane de fier sau bronz și numeroase arme de apărare: scuturi, cămăși de zale, platoșe, coifuri; după moda vestului Europei, dar și a Bizanțului, în unele zone s-au folosit arbalete, catapulte și baliste. În secolele al XIV-lea și al XV-lea se foloseau și armele de foc (falconetele, puștile / bombardele, sânețele, tunul, mortarul / piua). Coroborând informațiile de mai sus (cele ale arheologiei cu cele ale lingvisticii – etimologie, data primei atestări), s-ar putea realiza un tabel precum acesta³³:

Sec. XV	Turcă: <i>buzdugan</i>
Sec. XVI	Latină: <i>arc + săgeată, fuște, piuă, scut, seceră, secure, spată. Slavă:</i> <i>bardă (+ tc. + mg.), bici, ciocan, suliță, topor. Turcă / tătară:</i> <i>arcan. Germană:</i> <i>turn. Element românesc:</i> <i>tun</i>
Sec. XVII	Latină: <i>berbec, coif, lance, măciucă, zale. Slavă:</i> <i>coasă, cosor, hușniță, îmblăciu, praștie, sabie, sâneată // Poloneză:</i> <i>haubiță, pavăză (+ it.). Maghiară:</i> <i>paloș, pușcă, flintă (+ germ.), săcăluș. Turcă:</i> <i>balimez, baltag, hanger. Franceză:</i> <i>dardă (+ pol.), mortar. Etimologie necunoscută:</i> <i>platoșă, ghioagă</i>
Sec. XVIII	Latină: <i>arcubalistă. Franceză:</i> <i>arbalestră. Turcă:</i> <i>satâr</i>
Sec. XIX	Franceză: <i>arhebuză, armură, bombardă, culevrină, dagă, spicul (+ lat.). Italiană:</i> <i>balistă (+ fr.), falconet, spadă. Turcă:</i> <i>ciomag, giudea, iatagan. Element românesc:</i> <i>pumnal</i>
Sec. XX	Franceză: <i>arbaleță, bricolă (+ it.), catapultă (+ lat.), cuirasă, espadon, franciscă, halebardă</i>

Într-un astfel de context, etimologia cuvintelor poate oferi informații despre populațiile de la care românii au moștenit sau au împrumutat obiectele desemnate prin aceste cuvinte și poate da unele indicații cu privire la perioada în care acestea au fost adoptate, spre folosință, de români. Aceste date trebuie puse în legătură cu date istorice furnizate de scrieri cu privire la armamentul populațiilor cu care românii au venit în contact și cu date oferite de arheologie.

În acest fel, se va putea arăta că unele arme, folosite în perioada de influență romană, s-au folosit în continuare și în Evul Mediu, iar denumirile reprezintă moșteniri din stratul latin (*arc, săgeată, fuște, scut, seceră, secure, spată*). Deși folosiseră balista și dacii, nu avem o denumire pentru această armă decât dintr-o epocă târzie, datorată influenței livrești.

³³ Am notat varianta cea mai credibilă etimologic.

După retragerea aureliană, o influență covârșitoare (în planul vieții materiale, al celei spirituale și în plan lingvistic – cel care de fapt interesează în discuția de față) au avut-o populațiile slave: clasa sacerdotală (odată cu creștinarea) – prin termeni religioși; clasa muncitoare – prin termeni din domeniul agriculturii; clasa războinică – prin termeni administrativi și militari. Românii au preluat de la slavi unele arme – propriu-zise, dar și dezvoltări sau adaptări ale unor unelte casnice – a căror eficiență au observat-o în lupta cu ei sau alături de ei. Dintre uneltele adaptate la necesitățile de război, românii au împrumutat barda (această unealtă au văzut-o în variante la diverse populații cu care s-au confruntat, deci influențele sunt, în acest caz, multiple), ciocanul, coasa, cosorul, îmblăciul, toporul. Au preluat praștia (văzută mai târziu și la maghiari și la tătari). Au luat denumirile de *sabie* și *suliță*, de la slavi, deși românii cunoșteau astfel de arme (le folosiseră – în această variantă sau asemănătoare – și în perioada antică).

Termenii de origine turcă desemnează exact acele arme preluate de la turci; dintre acestea, românii nu au folosit iataganul, iar balimezul, ciomagul și giudeaua erau folosite deja, dar numite altfel (aceste denumiri au fost suprapuse peste celelalte deja existente).

Arbaleta, deși folosită spre sfârșitul epocii, era numită *arc cu vârtej*; denumirea actuală se datorează încercării târzii de conectare la moda occidentală. *Dardă* nu a fost folosit probabil decât sporadic (în scrierile unor cărturari școliți în afara granițelor românești), căci exista un mai vechi *suliță*. Românii foloseau încă din secolul al XIV-lea tunurile – în mai multe variante, diferențiate astăzi prin termeni precum *mortier* / *piuă*, *bombardă*, *hușniță*, *balimez*, *săcăluș* – le-au numit cu un termen de origine maghiară (influență lingvistică datorată proximității): *pușcă*.

Mare parte a elementelor atestate cu începere din secolul al XVIII-lea (excepție *satâr*) au fost înregistrate în scrierile unor oameni cu un bogat bagaj cultural, care au circulat mult în străinătate (de unde și influența mare franceză) și care au fost interesați de istorie (în încercarea de a descrie cât mai fidel epoci, dar și de a se alinia la modele occidentale, au adoptat termeni din limbile Europei de vest).

Unele arme nu au fost folosite niciodată de români, dar denumirile au apărut în limbă datorită descrierilor unor învățați asupra realităților militare mai vechi sau contemporane din alte zone europene. Este vorba despre arme precum turnul de asalt sau francisca.

Bibliografie

*** *Dicționarul etimologic al limbii române*, volumul I (A-B), Editura Academiei Române, București, 2012 [= DELR].

*** *Mic dicționar academic*, (vol. 1-2), Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010 [= MDA].

Babos, Alexandru (col. prof. univ. dr.), *Arta militară a oștilor române în secolele XIV-XVI* (în cadrul proiectului army-e-learn: http://www.armyacademy.ro/e-learning/working/capitol_2.html).

Bălcescu, Nicolae, *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848 și Puterea armată și arta militară la români*, Editura Librăriei Ioan Alcalay, București, 1908.

Bloch, Marc, *Societatea feudală. Clasele și cârmuirea oamenilor*, (vol. 2), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998.

- Cantemir, Dimitrie, *Lupta dintre Inorog și Corb (roman alegoric)*, Editura Casei Școalelor, București, 1927.
- Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura Saeculum I. O., București, 2002 [= DER].
- Diaconescu, Speranța, Roman, Elena, *Probleme privind terminologia armelor medievale în istoriografia românească* (III), în „Revista muzeelor și monumentelor”, nr. 1, 1981.
- Drimba, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, (vol. 2, 4, 5, 9), Editura Saeculum I. O., Editura Vestala, București, 2001.
- Giurescu, C. Constantin, Giurescu, C. Dinu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Editura Albatros, București, 1975.
- Iaru, George, *Băștinașii Australiei*, Editura Tineretului, București, 1967.
- Ionescu-Petrovici, Ruxandra, Slăvescu, Paul, Stama, Tiberiu, *Scrima de la A la Z*, Editura Sport-Turism, București, 1984.
- Mihăescu, H, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Editura Academiei Române, București, 1993.
- Moxa, Mihail, *Cronica universală*, Editura Minerva, București, 1989.
- Nicolescu, Adrian, *Istoria civilizației britanice*, (2 vol.), Editura Institutul European, Iași, 1999.
- Olteanu, Constantin (gen.-col. dr.), Pascu, Ștefan (acad.), Ceașescu, Ilie (gen.-lt. dr.), Milea, Vasile (gen.-col.), Ștefănescu, Ștefan (prof. univ. dr.), Antip, Constantin (gen.-maior), Mușat, Mircea (conf. univ. dr.), Tudor, Gheorghe (col. dr.), Savu, Al. Gh. (col. dr.), Tucă, Florian (col. dr.), *Istoria militară a poporului român*, Editura Militară, București, 1984.
- Rosetti, R. (gen., acad.), *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Imprimeria Națională, București, 1947.
- Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*, Institutul de arte grafice „Presa bună”, Iași, 1939.
- Stroea, Adrian (col. conf. univ. dr.), Băjenaru, Gheorghe (lt. col.), *Artileria română în date și imagini*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2010.
- Vulcănescu, Romulus, *Incașii*, Editura Albatros, București, 1970.